

Dr MOMČILO DIMITRIJEVIĆ,
redovni profesor

ZNAČAJ ZAKONA O UDRUŽENOM RADU ZA NAŠU TEORIJU I PRAKSU

Veliki zakoni su uvek bili važni i inspirativni za teoriju i praksu. To je i onda kada su oni izraz već starog i uhodanog sistema, sistema koji se u teoriji i praksi prilično izrazio i razvio. Međutim, kad je u pitanju nov društveno-ekonomski i politički sistem, sistem koji nema precedena i koji se u svim svojim elementima nije razvio u praksi, niti je teorija dala i razvila elemente i sistem u celini, — ovi zakoni su od posebnog značaja i predstavljaju osnovu i veliku inspiraciju za razvoj teorije i primene u praksi. Ovo pogotovo što ovakvi zakoni, po pravilu, predstavljaju i suprotnost starog sistema, pa i teorije i prakse. Takav je slučaj naročito sa našim zakonima donekim posle novog Ustava a posebno sa Zakonom o udruženom radu. Ovi zakoni, bez obzira na izvestan kontinuitet nauke i prakse, izvesne tekovine u tome, predstavljaju izraz novih potreba i interesa, izraz novog razvoja socijalizma koji traži svoju posebnu, novu teorijsku obradu, nov pristup i metod u primeni, praksi. Novi zakoni, a posebno Zakon o udruženom radu, stavljaju zadatke teorije i praksi koji su od dalekosežne važnosti i značaja za dalji razvoj naše nauke i prakse, zadatke koji će doprineti kako obradi i primeni zakona, tako i obogaćenju teorije i prakse.

U tome to će značiti i obogaćenje čitave marksističke nauke i prakse u razvoju socijalističkog društva i to kako u pojedinim granama pravnih i drugih društvenih nauka tako i marksističke nauke u celini kao pogleda na svet i čitave filozofije, ideologije, metodologije, politike i akcije socijalističkog društva.

Da bi se shvatio značaj novih zakona, a u tome i Zakona o udruženom radu, njihova teorijska obrada, izgradila teorija i primena u praksi, mora se poći od marksističkog pristupa i idejno-političkih principa na kojima se zasniva samoupravni socijalizam. Rezolucije X kongresa Saveza komunista Jugoslavije i drugi politički dokumenti kao i nov Ustav dali su tu osnovu, principe i opredeljenja, što olakšava, kako donošenje zakona i drugih akata, tako i razvoj teorije i primenu i ostvarenje sistema u praksi, primenom zakona i akata.

I

1. Zakon o udruženom radu je sistemski zakon. On razrađuje sistemsku pitanja i daje puteve i pravce daljeg razvoja regulisanja materije u mnogobrojnim aktima, naročito u samoupravnim opštim

aktima. Materija zakona reguliše mnogobrojne oblasti, ali nije sveobuhvatna kako u širini, obuhvatanju celokupne materije, svih oblasti, tako i u pogledu potpunog regulisanja određene materije. Zakon uvek otvara mogućnosti regulisanja, produbljavanja materije, kako u republičkim, odnosno pokrajinskim zakonima, tako i drugim aktima, samoupravnim opštim aktima.

Polazeći od materije i načina njenog regulisanja, Zakon o udruženom radu ne možemo svrstati u već postojeće vrste zakona. Najviše bi se mogao uporediti sa kodeksom (zakonikom). Međutim, kodeks (zakonik) u potpunosti reguliše bilo određenu oblast ili pak čitavo pravo. Posle kodeksa, u određenoj materiji ne donose se zakoni. Međutim, zakon o udruženom radu ne reguliše materiju u potpunosti. On reguliše odnose sistemski, daje jedan sistem, ostavljajući da se ta materija dalje reguliše zakonodavstvom republika i pokrajina kao i samoupravnim opštim aktima. U tom regulisanju sistema, neki delovi su u zakonu manje a neki više regulisani, s obzirom na važnost pojedinih delova i potreba društava da se u sadašnjem stepenu razvoja odnosi regulišu na određeni način. To nimalo ne umanjuje karakter zakona, niti dovodi u sumnju njegovu kategorizaciju kao sistemskog zakona. Baš ovaj karakter ukazuje na različitu dimenziju regulisanja pojedinih delova materije s obzirom na njihovo mesto u sistemu i potrebe društva da se ti delovi različito dalje razvijaju. Ovakav karakter zakona zahteva naročito obradu. To su novi zakoni koji imaju posebno mesto i ulogu u našem sistemu.

Ovi zakoni ne pripadaju nijednoj ranijoj vrsti zakona (osnovnim, isključivim itd.). Sličnost sa ranijim zakonima su vrlo male i bez velikog značaja. Sistemski zakoni čine posebnu vrstu zakona koja je od velikog značaja za našu teoriju, legislativu, samoupravnu regulativnu i konkretnu primenu. Kako se sve više donose ovakvi zakoni kojima se uređuje naš celokupni sistem, to je važnost i značaj ove vrste zakona sve veći.

Suština ove vrste zakona je u tome da se njima uređuje materija našeg sistema i u tome ona se reguliše na sistemski način, daje sistem odnosa u određenoj oblasti. U nekim delovima materija se više ili manje iscrpljuje u tom regulisanju prema važnosti i potrebi da se pojedini delovi više zakonski uredi. Dalje, s obzirom da se daje sistemski materija, ostavlja se mogućnost da se izvesni odnosi dalje regulišu kroz zakonodavnu a naročito kroz samoupravnu regulativu. I najзад, ti se zakoni i konkretno primenjuju.

2. Zakon o udruženom radu, posle osnovnih odredaba u kojima daje principe i osnovne idejno-političke i pravne postavke, razrađuje materiju udruženog rada u tri dela: društveno-ekonomske odnose radnika u udruženom radu, samoupravno organizovanje udruženog rada i ostvarivanje samoupravljanja radnika u udruženom radu. Posle ovako sistematizovane materije u kaznenim odredbama predviđaju se privredni prestupi i prekršaji, kao i ublažavanje kazne i oslobođenje od kazne. Krivična dela se regulišu u krivičnom zakonodavstvu. Na kraju zakon o udruženom radu reguliše način primene zakonskih odredaba, postupak usklađivanja i dalje donošenje raznih opštih akata, kao i prestanak važenja određenih zakona i uredba.

Društveno ekonomski odnosi radnika u udruženom radu obuhvataju nekoliko osnovnih oblasti:

a. Odnose u sticanju i raspoređivanju dohotka kao i čistog dohotka i prava, obaveze i odgovornosti organa društveno-političkih zajednica u sticanju i raspodeli dohotka — oblast dohotka;

b. međusobne radne odnose radnika u udruženom radu i zaštitu prava radnika — radne odnose;

c. upravljanje društvenim sredstvima — režim društvene svojine i

d. povezivanje samostalnog ličnog rada u sistem samoupravnog rada — udruživanje zemljoradnika i samostalnog ličnog rada sredstvima u svojini građana sa udruženim radom društvenim sredstvima.

Samoupravno organizovanje udruženog rada obuhvata dva dela: prvi, oblike udruživanja rada i sredstava, i drugi, utvrđivanje i registrovanje statusa organizacija udruženog rada, U prvom delu regulišu se raznovrsni oblici udruživanja rada i sredstava, počev od osnovne organizacije udruženog rada pa preko radne i složene organizacije do raznovrsnih organizacija i zajednica udruživanja rada i sredstava, kao i raznih oblika povezivanja i saradnje. Drugi deo, pak, reguliše pitanja statusa organizacija udruženog rada i utvrđivanja i registrovanja statusa kod određenog organa.

Ostvarivanje samoupravljanja radnika u udruženom radu obuhvata razne oblike i načine odlučivanja radnika; organe upravljanja i druge organe i obaveštavanje radnika; samoupravnu radničku kontrolu; odgovornost za obavljanje samoupravljačkih funkcija; društvene dogovore, samoupravne sporazume i druge samoupravne opšte akte i društvenu zaštitu samoupravnih prava i društvene svojine.

Ovako obuhvaćena materija, sistematizovana je u Zakonu o udruženom radu kao povezana celina koja daje rešenja za osnovna pitanja i odnose ali i inicira dalju normativnu delatnost putem samoupravnih opštih akata. Prema tome, Zakon o udruženom radu ne ulazi detaljno u razradu pitanja i ne razvija do kraja određenu materiju, mada su data rešenja za pitanja i probleme udruženog rada. Nužno je, dakle, dalje, na osnovu Zakona o udruženom radu, razvijati i specificirati materiju na određene organizacije udruženog rada i odnose, kao i razvijati moralne norme koje će se sve više pojavljivati kao nužnost razvoja samoupravnog odnosa i celokupnog samoupravnog socijalističkog društva. Prema tome, dalja razrada materije Zakona o udruženom radu predstavlja svestranu aktivnost kao neminovnost razvoja samoupravnog društva. Sve to ukazuje na potrebu i razvoj teorije i prakse u ovoj oblasti, i to, ne samo pravne nauke, već i svih drugih društvenih nauka, ne samo prakse kao nužnost i obavezu primene zakona, već prakse kao dugoročnog procesa življenja u atmosferi udruženog rada kao osnovnog odnosa rada i života ljudi. To, isto tako, ukazuje na značaj teorije i prakse i njihov doprinos za razvoj, kako samog Zakona o udruženom radu, tako i šire na udruženi rad i čitav proces koji se vrši sa udruženim radom i njegovim reperkusijama na društveni sistem u celini.

II

1. Materija društveno-ekonomskih odnosa radnika u udruženom radu traži razradu kako u ekonomskim tako i u pravnim naukama.

a. Oblast dohodnog odnosa, sticanje i raspoređivanje dohotka, je zaista prvenstveno ekonomska kategorija i s toga predmet ekonomskih nauka. Međutim, kako su ovi odnosi bitni i iz njih proističu dalje svi drugi odnosi, to se ovoj materiji mora pokloniti odgovarajuća pažnja i u pravnim i političkim naukama. Ne može se razmatrati, proučavati i sagledavati mnogi pravni i politički odnosi bez materije dohotka. Da bi se proučio položaj i uloga radnika, osnovna organizacija udruženog rada, delegatski sistem i mnoga druga materija pravne i političke oblasti moraju se obraditi i teorijski fundirati dohodni odnosi. Za pravne i političke nauke nije bitno da se do tančina upoznaju kategorije, principi i elementi dohotka, ali osnove su neophodno potrebne da bi pravne i političke nauke mogle pravilno proučavati svoju oblast i da se razvijaju. Tako, neophodno je poznavanje osnova sticanja dohotka, osnove i merila raspodele itd. Prema tome, iako je materija dohotka prvenstveno ekonomska kategorija, ona nije samo to, ona je bitna i za pravna i politička proučavanja, ona je baza za dalja sagledavanja i tačna teorijska proučavanja u svim društvenim naukama (pravnim, političkim, sociološkim, etičkim itd.).

Pravni karakter, pa prema tome i predmet pravnih i političkih nauka, je materija prava, obaveza i odgovornosti organa društveno-političkih zajednica u sticanju i raspodeli dohotka. Ovaj deo materije dohotka ne može se izdvojiti kao poseban i nezavisan, već u sklopu prvog dela — sticanje i raspoređivanje dohotka. Ako prvom delu damo prvenstveno ekonomski, onda drugi deo ima pravni i politički karakter. Međutim, materija dohotka čini celinu i ona se mora tako i proučavati. Pravne i političke nauke, proučavajući prava, obaveze i odgovornosti organa društveno-političkih zajednica u sticanju i raspodeli dohotka, moraju poći od samog sticanja i raspoređivanja dohotka, od određenog nivoa te materije potrebne za sagledavanje prava, obaveza i odgovornosti organa društveno-političke zajednice.

b. U materiji društveno-ekonomskih odnosa posebno mesto zauzima oblast — međusobni radni odnosi radnika u udruženom radu. Ova materija pripada pravnim naukama i ona je do sada obrađivana u posebnoj naučnoj disciplini — radnom pravu. Ovoj materiji treba pridodati i zaštitu prava radnika kao deo koji sa predhodnim čini celinu. S obzirom na sve važniji karakter ove materije, kao i položaj radnika u udruženom radu koji se reflektuje na radne odnose, to proučavanje međusobnih radnih odnosa predstavlja jedan od vrlo važnih i prioritarnih zadataka naše pravne nauke. Karakter udruženog rada izmenio je i sam radni odnos. To su međusobni odnosi radnika u udruženom radu, odnosi ravnopravnih radnika koji međusobno, u sporazumevanju, rešavaju sva pitanja svojih radnih odnosa. Teško je danas naći ovakve odnose bilo u kom sistemu. Radni odnosi proističu u stvari iz osnovnog i neprikosnovenog prava radnika na rad društvenim sredstvima za proizvodnju. To nisu odnosi između

poslodavaca i radnika, države i radnike, radnika ili bilo koje strukture ili grupe koja stoji na suprot radnicima. Radnici su udružili rad i međusobno uredili odnose u procesu rada. Zakon o udruženom radu reguliše prilično ovu materiju, ali ostavlja i dovoljno prostora za dalja regulisanja naročito kroz samoupravnu regulativu, kroz donošenje samoupravnih opštih akata organizacija udruženog rada.

Ovakvo promenjeni radni odnosi traže dalje razvijanje i u pravcu stvaranja moralnih normi u radu, što će sve uticati na dalja, dublja i svestranija proučavanja. To ne mogu biti više jedino pravna proučavanja, niti radnom pravu davati isključivo pravni karakter. Proučavanje ove oblasti traži mnogo veća, svestranija sagledavanja, pa čak i menjanje karaktera u teorijskim polazištima i osnovama.

c. Upravljanje društvenim sredstvima predstavlja oblast u društveno-ekonomskim odnosima radnika u udruženom radu od posebnog značaja. Ta materija se tek počinje da proučava u našoj teoriji. U tim počecima još uvek ima posmatranja na stari, klasičan način posmatranja svojine i svojinskih odnosa, pravnih ovlašćenja prema svojini još iz starih prava. Međutim, nikako se ne može društvena svojina i upravljanje društvenim sredstvima staviti u okvir starih pravnih kategorija svojine i prava koja proističu iz nje.

Društvena svojina sredstava za proizvodnju predstavlja sasvim novu kategoriju koja istovremeno čini osnovu za razvoj novih produkcionih odnosa i novog položaja radnika kako u udruženom radu tako i u celoj društvenoj reprodukciji, i u samoj vlasti. Upravljanje društvenim sredstvima od strane radnika menja sveukupni odnos. Radnik ima svoje neotuđivo pravo rada društvenim sredstvima i to je osnova iz koje se može razvijati udruženi rad i slobodan i aktivan položaj radnika u njemu. Stoga, društvena svojina i nije svojina u onom klasičnom smislu svojine kako se ona shvatala, bilo kao privatna, državna ili grupna.

Ovakav karakter i uloga društvene svojine traži duboka i svestrana proučavanja. To je stvar i ekonomskih, pravnih, političkih, socioloških i drugih nauka. Iako je upravljanje društvenim sredstvima u Zakonu o udruženom radu našlo mesta u oblasti društveno-ekonomskih odnosa, to nije samo ekonomska kategorija. Ona je i pravna, politička, sociološka i druga kategorija. Prava, obaveze i odgovornosti radnika u pogledu korišćenja, upravljanja i raspolaganja društvenim sredstvima, zatim, prava, obaveze i odgovornosti društvenih pravnih lica u pravnom prometu društvenih sredstava, kao i druga materija, — predstavljaju stvar pravnog proučavanja.

Kako se u ovoj oblasti nije mnogo odmaklo, to ostaje teoriji vrlo veliki zadatak da ovu materiju obradi i da odgovarajuće mesto u nauci. Posebno je pitanje naučne discipline koja bi imala za predmet ovu materiju, ali je sigurno da se njoj mora dati posebno mesto i značaj. Isto tako, izvesno mesto mora se dati ovoj materiji sa određenim aspektom i u drugim disciplinama koje imaju za predmet određene oblasti udruženog rada, jer se udruženi rad, njegova suština, bilo u kojoj oblasti, ne može razumeti i proučiti bez veze sa društvenom svojinom.

d. Povezivanje samostalnog ličnog rada u sistem samoupravnog udruženog rada predstavlja vrlo važnu materiju u udruženom ra-

du. Naime, u ovoj oblasti dolazi do povezivanja samostalnog ličnog rada sredstvima u svojini građana sa udruženim radom društvenim sredstvima. To se manifestuje kroz udruživanje zemljoradnika u raznim oblicima udruživanje i saradnje. Tako, zemljoradničke zadruge i drugi oblici udruživanja zemljoradnika, udruživanje zemljoradnika u odnosima trajne saradnje sa organizacijama udruženog rada, saradnja individualnih zemljoradnika zadrugama i organizacijama udruženog rada, kao i udruživanje u zadružne saveze i druga opšta udruženja zemljoradnika. Isto tako, ova oblast obuhvata i udruživanje radnih ljudi u zanatske i druge zadruge i njihovu saradnju sa organizacijama udruženog rada, kao i razne druge ugovorne organizacije udruženog rada i samostalnog ličnog rada sredstvima u svojini građana.

Ova oblast je vrlo malo obrađena u našoj teoriji. Ona nalazi, u najboljem slučaju, neko sporadično, periferno mesto u udžbenicima. Međutim, udruživanje zemljoradnika kao i drugih oblika samostalnog ličnog rada sredstvima u svojini građana predstavlja vrlo važnu oblast transformacije ove vrste rada. Razni oblici njihovog međusobnog povezivanja i povezivanja sa udruženim radom vrše promenu u tzv. „privatnom sektoru” i nose sve više karakter udruženog rada. Njihovo inkorporiranje u udruženi rad društvenim sredstvima dalje ukazuje na puteve udruživanja i obuhvatanja svih oblika udruženog rada, širenja društvenog karaktera i razvoja samoupravnog organizovanja svih snaga.

Iako je ova oblast u Zakonu o udruženom radu našla mesto u društveno-ekonomskim odnosima i nosi ekonomski karakter, ona je i predmet pravnih i političkih nauka. Razni oblici povezivanja, udruživanja i saradnje traže pravnu obradu i teoriju. To je vrlo važan sektor života i funkcionisanje našeg sistema. To se odražava kako u ekonomskim tako i u pravnim, političkim i sociološkim odnosima. Samoupravna socijalistička demokratija koja se pojavljuje kao naš oblik diktature proletarijata ne može se sagledati bez dubokog proučavanja i ove materije.

2. Samoupravno organizovanje udruženog rada naročito traži pravnu obradu i napore pravne nauke da ovu materiju razradi i teorijski fundira. Izvesna materija ove oblasti (utvrđivanje i registrovanje statusa organizacija udruženog rada) bila je i raznije razrađivana i dobijala prilično mesta u izvesnim naučnim disciplinama kao i u sudskoj praksi. Isto tako, u izvesnim disciplinama više privrednog prava, obrađivali su se i oblici i načini udruživanja (osnivanje i prestanak radnih organizacija, organi upravljanja itd.).

Međutim, ova složenost povezivanja, udruživanja i saradnje u udruženom radu, izjednačavanje položaja organizacija udruženog rada bez obzira na delatnost (proizvodnja, promet, obrazovanje, kultura itd.), jednak društveno-ekonomski položaj radnika bez obzira u kom se obliku organizovanja udruženog rada nalazi i obavlja svoj rad, kao i drugi elementi, — ukazuju na mnogo veću teorijsku obradu. Nužno je mnogo dublje proučiti sve oblike i načine samoupravnog organizovanja udruženog rada i u tome dati onaj značaj koji u stvari ova materija ima u udruženom radu i u opšte u celokupnom našem samoupravnom socijalističkom sistemu.

Naravno, da se ova oblast može posmatrati sa raznih aspekata. Ekonomski kroz obradu ekonomskih faktora i ekonomske strane u organizovanju udruženog rada. Politički, kroz obradu ostvarenja političkih i idejnih ciljeva u samoupravnom organizovanju. Sociološki, kroz sagledavanje društvenih faktora u tom organizovanju itd. Međutim, pravna nauka mora dati svoj poseban doprinos, jer je samoupravno organizovanje udruženog rada ogromnim delom pravna problematika. Naravno, da se ova materija mora posmatrati dijalektički a ne dogmatski i normativno, da se mora u pravnoj obradi voditi računa o idejnim i političkim opredeljenjima, o duhu i suštini našeg sistema, kao i rezultatima do kojih dolaze ostale nauke (političke, sociološke, ekonomske i dr.) u istraživanju i obradi ove materije.

3. U oblasti ostvarivanja samoupravljanja radnika u udruženom radu ima najviše materije za pravne nauke.

a. U delu odlučivanja radnika dva osnovna oblika odlučivanja, odlučivanje ličnim izjašnjavanjem i putem delegata i delegacija, predstavljaju vrlo važnu materiju koju treba da prouči teorija. Načini ličnog izjašnjavanja, referendum, zborovi radnika, davanje izjava i drugi oblici, traže dalju teorijsku razradu. Isto tako, delegatski sistem predstavlja posebnu materiju koja se naročito mora teorijski razraditi. Umesto predstavničkog uvodi se delegatski sistem kojim treba da se prevaziđe posredništvo i predstavništvo, da se putem delegacija i delegata neposredno izraze potrebe i interesi radnih ljudi i građana i time ukida podela na posredno i neposredno upravljanje i vršenje državnih i društvenih poslova.

Delegatski sistem se ostvaruje u ogranizacijama udruženog rada. U njima se biraju delegati i delegacije kako za organe upravljanja u organizacijama udruženog rada tako i za sve druge organe upravljanja do skupština samoupravnih interesnih zajednica i društveno-političkih zajednica. Prava, obaveze i odgovornosti delegacija i delegata razrađuju se samoupravnim opštim aktima organizacija udruženog rada. Regulisanje delegatskog sistema nije više u isključivoj kompetenciji državnih organa, već i u nadležnosti organizacija udruženog rada i Socijalističkog saveza radnog naroda. U tesnoj vezi sa ovim je i ceo izborni sistem. Ta materija je uvek, a i sada, predmet pravnog i političkog regulisanja i velikog proučavanja od strane pravnih i političkih nauka.

Zbog svega toga, ova oblast se mora teorijski proučavati. Dosadašnja proučavanja i naučna istraživanja su još početna a od konstituisanja i funkcionisanja ovih oblika odlučivanja zavisi samo ostvarivanje samoupravljanja radnika.

b. Deo ostvarivanja samoupravljanja radnika u udruženom radu posvećen organima upravljanjima i drugim organima isto predstavlja materiju koju naročito treba teorijski obrađivati u pravnim naukama. U mnogobrojnim i raznim organima raznovrsnih organizacija udruženog rada vrše se mnogi poslovi, stvaraju odnosi, donose važni akti i rešavaju pitanja i problemi. U organima upravljanja obavljaju se poslovi koje su nekada vršili državni organi, poslovi od bitnog interesa kako za radnike u okviru radne organizacije tako i za druge

radne ljude i građane. Kroz ove organe se u stvari i manifestuje samoupravljanje i dobrim delom funkcionisanje samoupravne socijalističke demokratije.

Iz tih razloga pravne nauke moraju naročito proučavati ovu materiju, složeni mehanizam organa upravljanja i drugih organa, njihove kompetencije, odnose, položaj i značaj u čitavom sistemu i ostvarivanju samoupravne socijalističke demokratije.

c. Odlučivanje radnika, kao i upravljanje i obavljanje raznih poslova putem organa upravljanja i drugih organa, ne može se zamisliti bez informisanja, kontrole i odgovornosti za obavljanje samoupravljačkih funkcija. Pravne nauke moraju ovu materiju proučavati i istraživati, jer je ona sastavni deo funkcionisanja odlučivanja. Samoupravna socijalistička demokratija ne može se zamisliti bez obaveštavanja radnika, kontrole i odgovornosti u vršenju svih poslova a naročito u obavljanju samoupravljačkih funkcija.

U ovoj materiji ima i političkih i društvenih elemenata, ali i pravnih. Obaveštavanje, kontrola i odgovornost ima i politički ali i pravni karakter. To je tesno povezano, nerazdvojivo. U izvesnim slučajevima je više prisutan politički a u izvesnim pravni karakter. Tako se govori o političkoj i pravnoj odgovornosti. Imamo krivičnu i materijalnu odgovornost, što nosi pravni karakter, ali ova odgovornost uvek povlači i političku. Ili, politička odgovornost može dovesti i do pravne, naročito ako je u pitanju veća politička odgovornost. Zbog toga proučavanje ove materije predstavlja vrlo važnu oblast za pravne i političke nauke. Bez toga nema teorijskog obrađivanja i proučavanja same samoupravne socijalističke demokratije.

d. Samoupravni opšti akti su materija naročito važna za teorijska proučavanja. Mi smo već imali ranije izvesne samoupravne opšte akte, kao što su: statut, pravilnici i drugi akti. Međutim, od ustavnih amandmana iz 1971. g., kada se samoupravljanje još više širi, pojavljuju se još dve vrste akata, — samoupravni sporazumi i društveni dogovori — kojima se još više regulišu samoupravni odnosi. To su akti koji regulišu odnose izvan organizacija udruženog rada, mnogo širu materiju, uz učešće svih subjekata. To je slučaj naročito sa društvenim dogovorima. Tako se broj akata, raznovrsnost, subjekti između kojih se regulišu odnosi i materija koja se regulišu sve više širi. Umesto državne regulative, mnogobrojni samoupravni odnosi regulišu se samoupravnim opštim aktima.

Ove promene i kretanja stavljaju teoriji velike zadatke. Praksa već postoji, ona ima određene rezultate i dostignuća. Potrebno je da teorija svestrano razradi ovu materiju i pronikne u sve elemente i delove. Ovi akti pojavljuju se u raznim oblastima (dohodnim, radnim i drugim) i u odgovarajućim naučnim disciplinama biće predmet teorijskog proučavanja. Međutim, nužno se postavlja i proučavanje u oblasti teorije prava. Potrebno je proučiti i teorijski razradi novo pravo koje se kod nas stvara putem samoupravnih opštih akata. Isto tako, to povezati sa pravom koje se stvara putem državnih organa. I u ovom delu vrši se transformacija. Postoje mnogi akti koji nisu klasično pravni, kao deklaracije, rezolucije, smernice itd. Isto tako, i pravni akti, ustav, zakon i drugi, donose se u novom postupku, uz

široko učešće radnih ljudi i građana (primer, javna rasprava koja uvek prati donošenje važnih akata), sadrže norme koje su vrlo elastične, uvek praćene idejno političkom osnovom i principima, kao i normama vaspitnog i moralnog karaktera. Ova ogromna i važna oblast novog prava u nas još je nedovoljno pokrivena, neistražena i teorijski obrađena. Zbog toga, neophodno je razviti teorijska proučavanja, jer i legislativa, samoupravna regulativa i praksa su već prilično dali određene rezultate dovoljne za teorijske studije.

e. Zaštita prava i svojine uvek je bila bitan element svakog društva. Društvena zaštita samoupravnih prava i društvene svojine predstavlja vrlo važan, neodvojeni deo celokupnog našeg pravnog, političkog i ekonomskog sistema. Bez te zaštite ne mogu se ostvarivati samoupravna prava i društvena svojina. Ta je zaštita neminovna, prateći element prava. Kolika je važnost te zaštite ukazuje sama društvena svojina i samoupravna prava. Mesto i uloga društvene svojine i samoupravnih prava jasno govore o važnosti i karakteru društvene zaštite.

Ova materija je predmet i političkih nauka, jer se društvena zaštita samoupravnih prava i društvene svojine ostvaruje i političkim merama. Međutim, zaštita samoupravnih prava i društvene svojine čine osnovnu materiju pravnih nauka. Naročito u pravnim naukama treba proučiti zaštitne mere društvene svojine, nadzor nad zakonitošću rada organizacija udruženog rada i zaštitu drugih samoupravnih prava.

Putem ove zaštite obezbeđuje se funkcionisanje našeg samoupravnog sistema. U praksi već se primenjuju mnoge mere. Međutim, teoriji stoji zadatak da prouči ovu oblast i da je ugradi u ceo teorijski koncept sistema. Kroz sagledavanja ove oblasti uvek daće se i samo funkcionisanje sistema. Zbog toga, teorija ima vrlo veliku obavezu da obradi ovu materiju. Dosadašnja teorijska proučavanja nisu sistematski razradila celokupni zaštitni sistem samoupravnih prava i društvene svojine, što je neophodno potrebno u teorijskom radu.

4. U mnogim odredbama Zakona o udruženom radu nailazimo na materijalno i procesno pravo u oblasti udruženog rada. Tako se reguliše osnivanje osnovne organizacije udruženog rada, njeno izdvajanje iz radne organizacije, konstituisanje i registrovanje organizacije udruženog rada itd. Sva ta materija traži vrlo intenzivnu obradu i u tome opredeljena mesta te materije u određenim naučnim disciplinama. U tome radu postavlja se jedno od osnovnih pitanja, da li je već razvoj udruženog rada i njegovo konstituisanje kroz organizacione oblike koje imaju isti pravni položaj i u njima radnici isti društveno-ekonomski položaj, nema razlike između privrednih organizacija i organizacija društvenih delatnosti i drugih organizacija u njihovom položaju u sistemu, — već takav da zahteva formiranje posebne naučne discipline koja bi obuhvatila ovu materiju u celini, ostavljajući da izvesni delovi i dalje budu, kao specifični, elementi, delovi u pojedinim, posebnim naučnim disciplinama (primer, dohodak, kreditni i bankarski sistem itd.). Ili, da se i dalje udruženi rad i njegovi organizacioni oblici različito i odvojeno proučavaju u raznim naučnim disciplinama.

Isto tako, Zakon o udruženom radu sadrži mnoge propise koji predstavljaju posebno pravo, norme koje regulišu postupak rešavanja odnosa i sporova u udruženom radu. Našom legislativom već su konstituisani posebni samoupravni sudovi, sudovi udruženog rada i dr. koji već rešavaju u praksi sporove i primenjuju te norme postupka iz Zakona o udruženom radu. Ta materija još nije obrađena od teorije a procesno pravo mora biti prateći elemenat materijalnog prava. S toga, postavlja se važan zadatak teoriji da obradi ovo procesno pravo. Neki delovi ovog prava mogu biti sastavni elementi posebnih naučnih disciplina, kao što bi to bio postupak u ostvarivanju prava i obaveza u radnom odnosu. Međutim, ima prilične oblasti u konstituisanju i funkcionisanju organizacija udruženog rada koje nemaju određeno mesto u postojećim naučnim disciplinama, ili se pojavljuje potreba njihovog izdvajanja u posebnu naučnu disciplinu. Mnogobrojne norme su vezane za postupak pred sudom udruženog rada ili predstavljaju poseban postupak rešavanja sporova koji se nisu mogli rešiti redovnim putem itd. Sva ova pitanja mora nauka rešiti i izvršiti određenu sistematizaciju. To je u stvari zadatak pravne nauke.

5. U kaznenim odredbama Zakona o udruženom radu reguliše se materija privrednih prestupa, prekršaja, ublažavanja kazni i oslobođenje od kazni. Donošenjem krivičnih zakona u kojima će se regulisati i krivična dela u oblasti udruženog rada dobiće se celovita materija u ovoj oblasti i ovom načinu zaštite udruženog rada. Naravno, da je ovo materija pravne nauke. Ona mora razraditi i proučiti ovu materiju i na određeni način da je sistematizuje. Verovatno, prema dosadašnjem razvoju teorije u ovoj oblasti, da će krivična dela i svi prateći elementi u ovoj oblasti ići kroz krivično pravo, a privredni prestupi i prekršaji dobijati odgovarajuće mesto u raznim posebnim naučnim disciplinama.

Međutim, vrlo je interesantno u daljem teorijskom obrađivanju i sistematizovanju povezivanje materije udruženog rada u određenu celinu u kojoj bi bila i materija zaštite putem krivičnih dela, privrednih prestupa i prekršaja. Tako bi određena osnovna materija udruženog rada dobila svoju celinu i sistematiku, dozvoljavajući da i dalje izvesni elementi udruženog rada i specifičnosti budu delovi posebnih naučnih disciplina. Ovakvo objedinjavanje udruženog rada nesumnjivo da bi doprinelo boljem njegovom sagledavanju i proučavanju a bilo bi korisno i podesno za primenu u praksi.

III

Teorijska razrada materije udruženog rada, kako one koja je sadržana u Zakonu o udruženom radu tako i one u drugim aktima, među njima i u samoupravnim opštim aktima, daće mnogo materijala za razvoj celokupnog našeg prava. U tome postaviće se verovatno i pitanje pravnog sistema. Naime, produbljeno proučavanje udruženog rada kao i drugih oblasti našeg društvenog sistema, istaćiće pitanje i potrebu, pre svega, izmene i dopune postojećih pravnih disciplina. Mnoge pravne discipline moraće svoju materiju obogatiti no-

vim sadržajem. Tako, delegatski sistem mora zauzeti vidno mesto u konstituisanju i funkcionisanju samoupravnog odlučivanja. Ili, oblici ličnog izjašnjavanja, samoupravna prava i obaveze, odgovornosti itd.

Isto tako, pojaviće se pitanje stvaranja novih naučnih disciplina s obzirom na važnost i specifičnost određene materije. Tako je moguće stvaranje posebne discipline koja bi proučavala društvenu svojinu. Ili, posebne naučne discipline o organizacijama udruženog rada, postupku pred sudovima udruženog rada itd.

Od posebne važnosti je teorijsko proučavanje naše države i prava u celini, stvaranje teorije države i prava samoupravnog socijalizma, proučavanje samoupravne socijalističke demokratije kao oblika diktature proleterijata. U oblasti teorije države i prava mi smo još na klasičnim marksističkim postavkama. Ali, potrebno je te postavke primeniti na našu praksu i iskustvo. Postoje već mnogobrojni politički i ideološki stavovi, delimična obrada pojedinih delova i oblasti, ali, celokupna materija kao jedinstvena celina teorije države i prava samoupravnog socijalizma još ne postoji. Međutim, protekli period izgrađivanja našeg društva pruža ogromnu materiju. Nov Ustav, mnogi politički dokumenti, novi zakoni u kojima Zakon o udruženom radu igra posebnu ulogu, kao i bogata praksa, daju ogromne mogućnosti teorijske razrade i naučnog proučavanja.

Treba posebno istaći samoupravne opšte akte i potrebu njihove teorijske obrade. To bi zaista obogatilo našu Teoriju prava. U toj oblasti nije mnogo učinjeno. I sigurno, da se nameće nužna potreba proučavanja ove materije, kako od strane pojedinih nauka, tako i od same Teorije prava.

Zakon o udruženom radu ističe da samoupravni opšti akti ne mogu biti u suprotnosti ni sa načelima morala socijalističkog samoupravnog društva. Ovo inicira proučavanje ne samo prava i pravnih normi, već i povezivanje sa moralom i njegovim proučavanjem. Razvoj udruženog rada i drugih elemenata našeg društva, države i prava, zahtevaće multidisciplinirano proučavanje pojava, saradnju nauka, pravnih, političkih, ekonomskih i drugih. Biće sve više potrebno proučavanje sa raznih aspekata i raznih teorijskih oblasti. Tako udruženi rad i drugi elementi i oblasti našeg društva nameću velike zadatke našoj teoriji.

Međutim, treba istaći da je udruženi rad dao i veliki doprinos razvoju i bogatstvu marksističke nauke uopšte. Kroz svoju praksu i dosadašnje regulisanje udruženi rad daje prvi put u istoriji sistematsku celinu regulisanja odnosa socijalističkog društva. Time se ne daje nikakav model koji obavezno treba uvek i u svakoj državi primeniti ili ga primenjivati na isti način. On samo ukazuje da je to jedan način regulisanja odnosa pod određenim uslovima i okolnostima pod kojima se primenjuju principi i teorijske postavke marksističke nauke. U tome udruženi rad kao i ostali elementi samoupravne socijalističke demokratije daju ogroman doprinos bogatstvu marksističke nauke, akcije i prakse. Polazeći i od ovog aspekta, teorijsko proučavanje udruženog rada pojavljuje se kao velika potreba i zada-

tak svih naših nauka i u tome i pravne nauke. To bi bio ne samo doprinos našoj nauci, već i doprinos celokupnoj marksističkoj nauci uopšte.

IV

Isticanje značaja Zakona o udruženom radu i uopšte materije udruženog rada i drugih oblasti naše države, prava i društva samo za teoriju a ne i praksu, značilo bi negiranje suštine marksizma kao nauke i prakse, teorije i akcije. Marksizam se nikad ne javlja kao apstraktna teorija van akcije i prakse, već je uvek u praksi, svakodnevnoj primeni i proveravanju teorijskih principa i zakona. Zakon o udruženom radu je isto tako važan za teoriju kao i za praksu. On će svoju misiju ostvarivanja uloge i značaja udruženog rada realizovati baš u svakodnevnoj primeni i stalnoj praksi. Važnost zakona nije samo u normama i teorijskoj obradi, već i njegovom ostvarivanju, stalnoj primeni i realizaciji idejno-političkih principa. Čak i sama teorijska obrada na određeni način predstavlja primenu zakonskih normi. Teorija mora u svojoj obradi voditi računa ne samo o normama zakona, već i o njihovoj primeni, praksi. Isto tako, teorija i praksa utiču na zakone i druge akte. Ukazuju na dobre i rđave strane normi, na potrebu izmena i dopuna itd. Tako se javlja određeno jedinstvo, međusobni uticaj između zakona, teorije i prakse.

Zakon o udruženom radu obavezuje na donošenje mnogobrojnih akata, kako od strane državnih organa tako naročito od strane organizacija udruženog rada, donošenje samoupravnih opštih akata. To je već određen način primene zakona, njegovo ostvarenje. Ta aktivnost zahteva vrlo studiozan rad i pravilan pristup. Potrebno je u raznovrsnim i mnogobrojnim organizacijama udruženog rada izraditi mnogobrojne samoupravne opšte akte i u praksi, putem normativne delatnosti, primeniti norme zakona o udruženom radu i time ostvariti idejna i politička opredeljenja data u zakonu i celokupnom našem sistemu.

Pored ovog načina primene, postoji i neposredna primena zakona na konkretne situacije. To će biti i onda kada zakon bude razrađen kroz mnoge druge akte. Prema tome, nužno se nameće da ta konkretna primena bude zakonita i pravilna, jer će samo takva praksa moći da realizuje zakon o udruženom radu. Treba imati u vidu i činjenicu da je praksa uvek od vrlo velike važnosti ne samo za realizaciju zakonskih normi, već i za razvoj teorije. Teorija mora obrađivati ne samo norme, već i njihovu primenu.

U konkretnoj primeni Zakona o udruženom radu i drugih akata sigurno da će biti sporova, neusaglašenih stavova, različitih mišljenja i gledišta, kao i konkretnih sukoba. Zbog toga, vrlo je važna akcija i delatnost raznih organa i samih radnika u vršenju samoupravnih prava. Pre svega, nužno je poći od toga da samoupravljanje, kao što traži samoupravno i sporazumno rešavanje odnosa u početku, u konstituisanju odnosa, isto tako traži da se i konfliktne situacije sporazumno rešavaju. Zato će razni mehanizmi i načini samoupravnog rešavanja sukoba u samoj organizaciji udruženog rada biti od presu-

dnog značaja. U tome od posebnog značaja je samoupravna radnička kontrola i arbitraža. Njihovo delovanje mora biti efikasno i pretežno preventivno. Treba nastojati da se sporovi reše preventivno u samoj organizaciji udruženog rada, između samih radnika, pre nego što se krene na druge organe: inspekcije, sukobe itd. U tome je Zakon o udruženom radu dao vrlo važne principe, organizacione oblike i načine rešavanja sukoba. Zakon je mnogo išao na društveno i političko rešavanje. Čak i kad je uzimao učešće drugih organa, on se obraća skupštini društveno-političke zajednice da u sporazumnom rešavanju sukoba nađe odgovarajuća rešenja bez intervencije državnih organa i vlasti. U tome je karakteristična materija rešavanja sporova koji se nisu mogli rešiti redovnim putem.

U ovakvim nastojanjima rešavanja odnosa naročito je značajna uloga sindikata. Sindikat je aktivan faktor u ostvarivanju udruženog rada. To je društveno-politička organizacija sa vrlo velikim radijusom delatnosti. Ona zahvata sve oblasti i aktivnosti. Predstavlja konstitutivni elemenat udruženog rada i ostvarivanja položaja radnika u sveukupnom društvenom životu. Razvoj ovakve uloge sindikata mnogo će doprineti praksi, što će biti i od velike važnosti za teoriju, kako samog udruženog rada tako i teoriju o ulozi društveno-političkih organizacija u ostvarivanju udruženog rada.

Od velikog značaja biće i praksa državnih organa i izgrađivanje njihovog odnosa prema organizacijama udruženog rada. Pre svega, treba istaći da se skupštine društveno-političkih zajednica pojavljuju i kao organi društvenog samoupravljanja i da su u stvari nastavak i izraz udruženog rada. To menja i njihov karakter kao organa vlasti. Drugi organi, naročito organi uprave koji najviše dolaze u dodir sa organizacijama udruženog rada, javljaju se kao deo udruženog rada. Radni ljudi u upravi stiču svoj dohodak slobodnom razmenom rada, na dohodnom principu, ali su istovremeno zaštitnici ustavnosti i zakonitosti. To menja u suštini odnose. Organi uprave nisu nadređeni organi organizacijama udruženog rada. Između njih stvaraju se odnosi saradnje i međusobnih prava i obaveza. Sve to stvara posebnu atmosferu u izgrađivanju prakse koja će dalje uticati na odnose i teoriju.

U izgrađivanju prakse posebno treba istaći ustavne sudove i sudove udruženog rada. Kroz ocenu ustavnosti i zakonitosti praksa ustavnih sudova biće od dragocene važnosti za ostvarivanje udruženog rada kao i za razvoj teorije. Ustavni sudovi su i do sada u tome dali veliki doprinos. Međutim, treba istaći i praksu koja se stvara sa sudovima udruženog rada. Sudovi udruženog rada su nova institucija. Oni se razlikuju od drugih sudova po materiji koju rešavaju i po postupku koji primenjuju. Sudovi udruženog rada unose novo u rešavanje sporova i pitanja iz udruženog rada i u novom pristupu i metodi rada stvaraju posebnu praksu koja će biti vrlo važna za ostvarivanje uloge i značaja udruženog rada. Isto tako, vrlo je važna i praksa društvenog pravobranioca samoupravljanja, posebne institucije sa značajnom ulogom u ostvarivanju samoupravljanja. Zbog toga

teorija mora biti u stalnom i neposrednom odnosu sa ovom praksom. To će uticati i na samu teoriju, njen pristup i metod proučavanja materije udruženog rada.

Zakon o udruženom radu, kao i svi akti i politički dokumenti, pružaju veliku i značajnu oblast za teorijsku obradu i praktičnu primenu. Neophodno je razviti svestranu aktivnost za teorijsko proučavanje i neposrednu primenu ove materije. Isto tako, nužno je povezivati sve ove elemente i stvoriti jedinstvo akcija i međusobnog uticaja između zakonske i druge regulative, ideološke i političke opredeljenosti i postavki, teorije i prakse i u tome tražiti ostvarivanje zadataka i ciljeva razvoja našeg sistema.

Dr MOMČILO DIMITRIJEVIĆ
professeur à la Faculté de droit de Niš

L'IMPORTANCE DE LA LOI RELATIVE AU TRAVAIL ASSOCIÉ POUR NOTRE THÉORIE ET PRATIQUE

— R é s u m é —

Toutes les grandes lois sont très importantes pour la théorie et la pratique. L'importance de la Loi relative au travail associé est en particulier significative parce que c'est une loi de système et parce qu'elle règle l'une des plus importantes matières de la démocratie socialiste autogestionnaire travail associé. En tant que loi de système, elle diffère de toutes les sortes de lois connues jusqu'à présent du fait qu'elle règle la matière de notre système dans un ensemble systématisé. Ensuite, elle rend possible le règlement de la matière dans de nombreux actes et surtout dans les actes généraux autogestionnaires. Enfin elle est appliquée aussi directement. Ainsi, la Loi relative au travail associé appartient à une catégorie spéciale de lois qui se manifeste dans le système actuel de notre développement — les lois de système.

La matière de la loi relative au travail associé est telle qu'elle représente la base des études théoriques des diverses sciences sociales: juridiques, politiques, économiques et autres. Certains domaines exigent plus des recherches juridiques et certains autres des recherches économiques et l'élaboration théorique. Cependant la matière est liée à un tel point qu'une certaine coordination des sciences est toujours nécessaire, que certains domaines, quoique étant plus économiques, doivent être d'une manière déterminée trouvés aussi dans les sciences juridiques. Ainsi, la matière du revenu, la propriété sociale etc. Dans toutes ces parties est nécessaire l'étude juridique et le développement des sciences juridiques.

Dans de nombreux domaines du travail associé, du reste, il est surtout nécessaire de poursuivre des études de la part des sciences juridiques. Ainsi, l'organisation autogestionnaire, la prise des décisions, les dispositions pénales etc. Ces études exigent un intérêt particulier de toutes les branches du droit. La nécessité s'impose de modifier et compléter les disciplines juridiques existantes mais aussi la création de nouvelles. Il faut étudier le droit matériel et le droit de procédure dans le domaine du travail associé et enrichir tout le système juridique.

Le travail associé, tant dans la Loi relative au travail associé que dans les autres actes, impose de grands devoirs aux sciences juridiques dans de nombreux domaines. L'innombrable matière n'est pas élaborée en théorie ou bien ce sont seulement des travaux préparatoires ou partiels. C'est pourquoi les sciences juridiques, ainsi que les autres sciences, jouent un grand rôle dans l'élaboration théorique et dans les recherches. Cela se manifeste dans les travaux concrets et de droit positif que dans les travaux théoriques. Ainsi s'impose la création de la Théorie de l'Etat et du droit du socialisme autogestionnaire.

Cependant, le travail associé exige aussi le développement des autres sciences. Dans la Loi relative au travail associé est soulignée la nécessité de la coordination des normes juridiques et politiques avec la morale de la nouvelle société. Cela impose l'étude des autres normes de même et non seulement juridiques. Il est indispensable d'étudier la morale et les mœurs du socialisme autogestionnaire. Ainsi, la matière du travail associé inspire et impose des études théoriques et des recherches universelles.

Les études théoriques sont d'importance non seulement pour notre science, mais aussi eu égard à l'importance de la matière et de la spécificité de la démo-

cratie socialiste autogestionnaire, elles présentent de l'importance aussi pour le développement de la théorie et la pratique marxistes toute entière.

La Loi relative au travail associé est importante aussi pour la pratique. En effet, sa grandeur et réalisation peut se refléter seulement dans l'application. La pratique est très importante tant pour la réalisation de la Loi relative au travail associé, que pour tous les autres actes, surtout les actes généraux autogestionnaires. De même, la pratique des organisations de travail associé et des autres organes, surtout des assemblées des communautés socio-politiques, des organes de l'administration, des tribunaux constitutionnels et des tribunaux autogestionnaires dans la réalisation des normes relatives au travail associé représentent un élément très important dans les études théoriques et les recherches. D'autre part, la théorie et la pratique influent sur le développement et le perfectionnement des normes relatives au travail associé. Ainsi se manifeste l'unité dialectique, la liaison réciproque, la dépendance et l'influence entre l'établissement des règles et autogestionnaires et la théorie et la pratique dans le domaine du travail associé en tant que besoin indispensable de l'édification du travail associé, partie fondamentale de la démocratie socialiste autogestionnaire ainsi que de tout notre système.